

ŚWIATOWE STANDARDY WYKONYWANIA ORZECZEŃ

Andrzej Bałandynowicz

Obozy dyscyplinujące w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej propozycją kar średniej mocy zamiast kary pozbawienia wolności

Poszukiwanie alternatywnych rozwiązań

W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej jednym z rozwijających się kierunków we współczesnej polityce kryminalnej jest wzrost liczby programów resocjalizacyjnych realizowanych w warunkach obozów dyscyplinujących (*boot camp*). Charakteryzują się one silnym naciskiem na dyscyplinę, musztrę, strukturę wojskową i wprowadzają nowe treści do teorii probacji i postępowania ze skazanymi w warunkach próby. Rozpoczynając od 50-osobowego programu w Georgii z 1983 r. (Parent, 1989), obozy dyscyplinujące działają obecnie w ponad połowie stanów i obejmują one swoim działaniem zarówno młodzież, jak też dorosłych, kobiety i mężczyzn.

Obozy dyscyplinujące są efektem co najmniej dwóch związanych ze sobą czynników, które pojawiły się w ciągu ostatnich piętnastu lat. Zaczęły powstawać z powodu wzrastającej liczby uwięzionych przestępców oraz nowej polityki karnej, która skupia się nie tylko na karaniu, ale zwraca również uwagę na proces resocjalizacji skazanych w warunkach otwartego społeczeństwa.

Wzrastająca liczba skazanych na karę pozbawienia wolności skłania do stwierdzenia, że system karny przechodzi kryzys¹. W ciągu ostatniej dekady liczba skazanych wzrosła o 150%². Dotknęło to szczególnie mocno federalny system więziennictwa, podwajając liczbę więźniów³. Populacja osób odbywających karę pozbawienia wolności sięgnęła najwyższych rekordowych notowań w 1992 r. i wiele zakładów karnych stanęło przed problemem przedludnienia. W tym okresie 40 tysięcy skazanych było przetrzymywanych w okręgowych zakładach karnych, gdyż nie było dla nich miejsca w instytucjach państwowych⁴.

Przekrój społeczności więziennej także uległ zmianie i w ciągu ostatnich pięciu lat populacja więźniów skazanych za przestępstwa związane z narkotykami wzrosła o 327%. Przykładowo w początkach lat 90. przestępcy narkotykowi stanowili ok. 30% populacji więziennej (jest to podwojona liczba z lat 80.), to w końcu lat 90. przestępcy ci stanowili już ok. 60% populacji skazanych⁵.

Wprawdzie instytucje zajmujące się przestępcami nieletnimi w Stanach Zjednoczonych nie są aż tak obciążone, jak zakłady karne dla dorosłych, to i tutaj występują podobne trendy. Udział nieletnich w przestępczości wzrósł o 40% na przełomie lat 80. i 90., pomimo tego, że populacja młodzieży w tym samym czasie zmniejszyła się o ponad 10%⁶. Aresztowano także więcej nieletnich przestępców narkotykowych, i tak w latach dziewięćdziesiątych odnotowano, iż 35% nieletnich przestępców umieszczono w zakładach zamkniętych, w porównaniu z ponad 20% reprezentacją tychże skazanych z lat osiemdziesiątych⁷.

Wzrost liczby osadzonych w zakładach karnych jest nierozzerwalnie powiązany z ogólną tendencją polityki kryminalnej tamtych lat. Społeczeństwo wkroczyło w lata 80. rozczarowane wynikami badań naukowych, które ujawniły słabość systemu wykonania kary pozbawienia wolności w oparciu o postępowanie resocjalizacyjne. Dla społeczeństwa osadzanie przestępców w więzieniach było naturalnym sposobem osiągnięcia poczucia bezpieczeństwa. A jeżeli sądy okazywały się zbyt pobłażliwe, to istniała możliwość

¹ J. M. Byrne, A. J. Lurigio, J. Petersilia, *Smart sentencing: the emergence of intermediate sanctions*, Newbury Park, CA, 1992: Sage Publications.

² *Prison boot camps: Short-term prison costs reduced, but long-term impact uncertain*, U.S. General Accounting Office, Washington 1993.

³ J. Klein-Saffran, *The development of intermediate punishments at the Federal level*, (w:) J. M. Byrne, A. J. Lurigio, J. Petersilia, *Smart sentencing...*, *op. cit.*

⁴ *A survey of intermediate sanctions*, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections.

⁵ J. Klein-Saffran, *Shock incarceration*, Bureau of Prisons style, Research Forum 1991, nr 1 (3).

⁶ Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention's, 1992.

⁷ J. Butts, M. Sickmund, *Offenders in juvenile court*, 1989, Washington, DC, 1992: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

wprowadzenia dodatkowych ustaw umożliwiających pozbawienie przestępców wolności.

Wszystkie te zjawiska przyczyniły się do zainteresowania karami średniej mocy i probacją, które zaspokajały społeczną potrzebę poczucia bezpieczeństwa i karania przestępców, a nie wiązałyby się ze zwiększeniem wydatków na te cele. Ci, którzy popierają system kar pośrednich, zwracają uwagę na fakt, że jest on o wiele sprawiedliwszy, nawet jeśli nie obniża kosztów czy przeludnienia. Przeciwnicy natomiast ostrzegają, że jeśli nowy system nie będzie kontrolował przestępczości lepiej niż tradycyjny, to będzie bez znaczenia dla obecnej krytycznej sytuacji systemu karnego⁸.

Większość alternatywnych sposobów karania ma do spełnienia różne cele: zwiększanie oszczędności finansowych, zmniejszenie przestępczości w przyszłości, ochronę społeczeństwa oraz resocjalizację przestępców⁹.

Uniwersalna wymowa obozów dyscyplinujących

Eksperyment z wprowadzeniem obozów dyscyplinujących zakładał, iż „mogą stać się one tym co zadowoli wszystkich” i tym samym spełniał niezbędne warunki do uznania odmienności sankcji kryminalnej. Ten rodzaj kary średniej mocy miał na celu wypełniać następujące zadania, tj.:

- ochronić społeczeństwo poprzez utrzymywanie przestępców pod ścisłą kontrolą. Dotyczy to również okresu, gdy zwolnieni z obozów wracają do społeczeństwa;
- zredukować przeludnienia w zamkniętych instytucjach penitencjarnych poprzez wcześniejsze zwolnienia lub przesunięcia osadzonych do systemu ograniczonej wolności bądź wolności dozorowanej;
- zaoszczędzić fundusze poprzez wprowadzenie krótszego, a przez to i tańszego ograniczenia wolności niż prosta izolacja zewnętrzna;
- resocjalizować poprzez nauczanie odpowiedzialności za swoje postępowanie w warunkach szczególnie trudnego środowiska, w którym pozbawia się niektórych przywilejów, które przysługiwałyby w konwencjonalnych więzieniach;
- zadośćuczynić wszelkim stratom poniesionym przez ofiarę oraz społeczeństwo na drodze obowiązkowej pracy;
- doprowadzić do uczenia ich samodyscypliny, nawyku pracy, prospołecznych postaw, poprawy ich zdrowia i kondycji fizycznej. Zachowania te wzmacniane są w niektórych obozach dyscyplinujących przez stosowanie oddziaływań terapeutycznych, leczniczych i edukacyjnych.

⁸ T. Clear, J. M. Byrne, The future of intermediate sanctions: Questions to consider, (w:) J. M. Byrne, A. J. Lurigio, J. Petersilia, Smart sentencing..., *op. cit.*

⁹ *Ibidem.*

W praktyce obozy dyscyplinujące spełniają funkcję prewencyjną oraz w sposób istotny redukują przeludnienie w więzieniach. Ten rodzaj kar pośrednich może okazać się alternatywą dla wielu przestępców, którzy w innej sytuacji zostaliby warunkowo zwolnieni. W ten sposób poddani są oni rygorom ograniczonej wolności, a jednocześnie zwalniają miejsce w więzieniach.

Aby stwierdzić, że idea obozu dyscyplinującego sprawdza się, należy zweryfikować ją w praktyce. Pomimo społecznego poparcia dla tego typu sankcji, wielu badaczy i naukowców stwierdza, że aktualnie nie potwierdzono jeszcze w pełni skuteczności tego systemu. Ostrzegają, że należy dokładnie wyznaczyć cele działania, upewnić się, że metody selekcji przestępców i metody działania służą tym celom, gdyż w przeciwnym wypadku eksperyment może skończyć się niepowodzeniem¹⁰.

Krytycy obozów dyscyplinujących zastanawiają się nad słusnością stosowania metod wojskowych w resocjalizacji przestępców, gdyż niektóre z nich zostały obecnie odrzucone przez samo wojsko jako mało efektywne¹¹.

Kilka agend Departamentu Sprawiedliwości, w tym National Institute of Justice (Narodowy Instytut Sprawiedliwości) czy Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention's, wspomagają program badań związanych z obozami dyscyplinującymi. National Institute of Justice (NIJ) sfinansował ocenę działalności obozów dyscyplinujących, a w 1987 r. rozpoczął również sponsorować systematyczne badania działalności kilku programów stanowych¹². Ostatnio patronuje także badaniom obozu dyscyplinującego prowadzonym przez Departament Szeryfa Stanowego Los Angeles, zaś w tym samym czasie Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention's (OJJDP) rozpoczęło program prezentacji trzech pierwszych obozów dyscyplinujących dla przestępców nieletnich. W 1992 r. Bureau of Justice Assistance (BJA – Biuro Interwencji Pomocowych w Resorcie Wymiaru Sprawiedliwości) ogłosiło kilka programów pilotujących, włączając obóz dyscyplinujący do swojego programu *Correctional Option* (alternatywne programy resocjalizacji), uwzględniając eksperyment prowadzony w obozie dyscyplinującym w 1994 r. przez American Institutes for Research w porozumieniu z National Institute of Justice. Trzy dodatkowe obozy podlegające Biuru Pomocniczemu Sprawiedliwości są oceniane przez National Council on Crime and Delinquency, zaś National Institute of Justice finansuje badania przeprowadzone przez Uniwersytet Południowy Illinois. Badania te dotyczą ogólnokrajowej oceny programów obozów dyscyplinujących (zarówno w czasie, gdy uczestnicy przebywają w nim, jak i po zwolnieniu).

¹⁰ D. Parent, *Shock incarceration: An overview of existing programs*, Washington, DC, 1993: U.S. Department of Justice.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*; M. Morash, L. Rucker, *A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform*, *Crime & Delinquency* 1990, nr 36 (2).

Podczas gdy wiele badań jest w trakcie przeprowadzania, opracowywane są także programy adresowane do instytucji, które już prowadzą obozy dyscyplinujące lub planują rozpocząć działalność na tym polu. National Institute of Correction (NIC – Narodowy Instytut Resocjalizacyjny) sponsoruje szeroki program będący pod kierownictwem służb resocjalizacyjnych z Kansas City, Missouri w celu określenia ogólnokrajowych standardów dla dorosłych i nieletnich przestępców – finansując działalność American Correction Association (Amerykańskiego Towarzystwa Resocjalizacji).

Departament Obrony wprowadził do narodowego programu obrony nową klauzulę nr 1004, która zakłada, iż grupa oficerów zostanie wykwalifikowana przez federalne, stanowe i lokalne agencje w prowadzeniu musztry w obozach dyscyplinujących. Szkolenie potrwa cztery tygodnie i będzie miało miejsce w Alabamie, Fort McClellan, Quantico i Virginii.

W 1990 r. Kongres Stanów Zjednoczonych autoryzował *Correctional Options* (program resocjalizacyjny) administrowany przez Bureau of Justice i przeznaczył na ten cel 13 mln dolarów, w tym trzy miliony zostały przeznaczone na obozy dyscyplinujące dla młodocianych przestępców do 25. roku życia. W 1992 r. Kongres Stanów Zjednoczonych poddał ocenie 10 programów obozów dyscyplinujących dla nieletnich, rozszerzając tym samym ustawę o zapobieganiu przestępczości nieletnich o tę instytucję. Obozy te obejmują swoim działaniem 150–250 osób i łączą elementy dyscypliny wojskowej, musztry, treningu wraz z doradztwem, programem edukacyjnym i terapią.

Idea wprowadzenia wojskowych metod wychowawczych do polityki kryminalnej nie jest nowa. W XIX w. istniały więzienia, np. Elmira Reformatory, które łączyły w sobie elementy resocjalizacji i reżimu wojskowego¹³. Po II wojnie światowej Brytyjczycy założyli *quasi*-wojskowe centra dla młodocianych przestępców w Walii i Anglii, stosując twardą dyscyplinę, która miała stanowić dla przestępców rodzaj „krótkiego ostrego szoku”. Strategie te były kontynuowane w latach 60. i 70., pomimo że ich wyniki w kwestii recydywy podopiecznych nie były lepsze niż te, które notowano u skazanych przebywających w tradycyjnych instytucjach paramilitarnych¹⁴.

W Stanach Zjednoczonych pierwszy obóz dyscyplinujący nowoczesnego typu otwarto w Georgii w 1983 r. Ze względu na wyjątkowo wysokie przeludnienie tamtejszych więzień Georgia szukała alternatywnych rozwiązań i idea obozów dyscyplinujących przyjęła się bardzo szybko¹⁵. Do końca 1988 r. istniało już 15 obozów w 9 stanach, zaś w 1990 r. 17 stanów wprowadziło

¹³ M. Morash, L. Rucker, A critical look..., *op. cit.*

¹⁴ L. T. Wilkins, *Evaluation of penal measures*, New York, 1969: Random House.

¹⁵ G. T. Flowers, T. S. Carr, R. B. Ruback, *Special Alternative Incarceration evaluation*, Atlanta, 1992: Georgia Department of Corrections.

ten rodzaj sankcji pośrednich¹⁶. Także w 1990 r. rozpoczął działalność pierwszy obóz dyscyplinujący dla nieletnich w Alabamie¹⁷. Według aktualnych danych U.S. General Accounting Office w końcu lat dziewięćdziesiątych 26 stanów posiadało 57 obozów dyscyplinujących dla dorosłych obejmujących 8880 więźniów.

3. Stanowe obozy dyscyplinujące dla dorosłych

American Institutes for Research (AIR) przeprowadził sondaż w 50 stanach i dystrykcie Columbia w maju i czerwcu 1993 r. w celu uzupełnienia danych na temat sytuacji w obozach dyscyplinujących dla dorosłych i porównania ich z danymi U.S. General Accounting Office z lat poprzednich. Ankieta AIR została adresowana do władz instytucji resocjalizacyjnych oraz urzędników stanowych pracujących na rzecz obozów dyscyplinujących. Dane statystyczne potwierdziły tendencję do utrzymywania się obozów dyscyplinujących na tym samym poziomie. W ostatnim okresie jedynie trzy stany: Kalifornia, Massachusetts i Minnesota wprowadziły tę instytucję dla dorosłych przestępców.

Daje to liczbę 59 obozów w 29 stanach, gdzie przebywało 10 065 więźniów, i stanowi to 1,4% całej populacji więziennej. Wzrost liczby obozów dyscyplinujących na terenie Stanów Zjednoczonych jest związany z trzema nowymi obozami, które powstały w 1993 r., jak również z większą pojemnością obozów dyscyplinujących w trzech kolejnych stanach (Georgii, Illinois i Nowym Jorku). Jedynymi stanami, gdzie nastąpiło zmniejszenie liczby obozów dyscyplinujących, były Michigan (zmniejszenie o 240 miejsc) i Teksas (zmniejszenie o 28 miejsc). Georgia i Nowy Jork posiadają jak poprzednio największe obozy dyscyplinujące, które stanowią połowę narodowych zasobów miejsc w tego typu instytucjach karnych. Przeciętny obóz posiada od 100 do 250 miejsc.

W roku 1994 zwiększyła się liczba obozów dyscyplinujących dla kobiet o 10% i obecnie 15 stanów umieszcza kobiety w obozach dyscyplinujących. W końcu lat 90. było 14 takich obozów. Dwa nowe stany, tj. Kentucky i Oregon, w 1999 r. wprowadziły ten rodzaj kary pośredniej dla kobiet i mężczyzn skazanych za przestępstwa, a pięć nowych stanów zgłosiło akces do rządowego programu wprowadzenia tychże instytucji do swojego systemu penitencjarnego (Delaware, Hawaje, Montana, Nebraska i Wschodnia Wirginia).

¹⁶ D. L. MacKenzie, D. Parent, Boot camp prisons for young offenders, (w:) J. M. Byrne, A. J. Lurigio, J. Petersilia, Smart sentencing..., *op. cit.*

¹⁷ J. Toby, F. S. Pearson, Appendix 1: Juvenile boot camps, 1992, (w:) Institute for Criminological Research & American Institutes for Research, Boot camps for juvenile offenders: Constructive intervention and early support – implementation evaluation, New Brunswick, NJ, 1992: Rutgers University.

Tabela 1. Stanowe obozy dyscyplinujące dla przestępców pełnoletnich, stan na rok 1998

Stan	Rok założenia	Liczba obozów			Liczba miejsc			Prze- ciężna długość pobytu	Czy pobyt był prze- dłu- żony?
		dla męż- czyzn	dla kobiet	ko- edu- ka- cyj- ne	dla męż- czyzn	dla kobiet	razem		
Alabama	1988	1	0	0	180	0	180	90	Tak
Arizona	1988	0	0	1	144	6	150	120	Tak
Arkansas	1990	1	0	0	150	0	150	105	Tak
Kalifornia	1992	1	0	0	176	0	176	90–120	Tak
Kolorado	1991	0	0	1	92	8	100	90	Tak
Floryda	1987	1	0	0	100	0	100	90	Tak
Geor- gia/Probation	1983	3	0	0	465	0	465	90–120	Tak
Georgia Inmates*	1991	5	0	0	926	0	926	120	Tak
Geor- gia/Detention	1988	11	1	0	1719	166	1885	60–120	Tak
Idaho	1989	1	0	0	210	0	210	100	Tak
Illinois	1990	1	0	1	420	10	430	120	Tak
Kansas	1991	1	0	0	104	0	140	180	Nie
Luizjana	1987	0	0	1	136	12	148	90–180	Nie
Maryland	1990	0	0	1	**	**	454	180	Tak
Massachusetts	1992	0	0	1	***	***	256	120	Nie
Michigan	1988	0	0	1	336	24	360	90	Tak
Minnesota	1992	1	0	0	72	0	72	180	Tak
Missisipi	1985	1	1	0	262	30	292	120	Tak
Nowy Jork	1987	4	0	1	1500	180	1680	180	Tak
Płn. Karolina	1989	1	0	0	90	0	90	90	Tak
Ohio	1991	1	0	0	100	0	100	90	Nie
Oklahoma	1984	2	2	0	346	100	446	45–180	Tak
Pensylwania	1992	0	0	1	190	10	200	180	Nie
Płd. Karolina	1986	1	1	0	196	29	225	90	Tak
Tennessee	1989	1	0	0	150	0	150	90	Tak
Teksas	1989	1	1	0	372	12	384	90	Nie
Wirginia	1991	1	0	0	100	0	100	90	Nie
Wisconsin	1991	1	0	0	40	0	40	180	Nie
Wyoming	1990	1	0	0	24	0	24	90	Tak
Razem		43	6	10	8.754****	599****	10065		

* nie dotyczy dwóch Intensywnych Oddziałów Dyscyplinarnych

** Maryland przyjmuje różną liczbę mężczyzn i kobiet

*** Massachusetts nie przedstawiło odrębnych danych dla mężczyzn i kobiet

**** nie zawiera liczby miejsc w Maryland i Massachusetts

Źródło: A survey of intermediate sanctions, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

Mocną stroną idei obozu dyscyplinującego jest fakt, że pozwala ona osiągnąć wielorakie cele. Respondenci ankiety American Institutes for Research, określając wagę poszczególnych celów, mieli do dyspozycji

5-punktową skalę i preferowali zwłaszcza odstraszenie od ponownego popełnienia przestępstwa, resocjalizację przestępców, ochronę społeczeństwa i zmniejszenie recydywy.

Tabela 2. Cele programu wskazane przez urzędników stanowych instytucji penitencjarnych

	Nie jest celem	Względnie nieistotne	Średnio ważne	Ważne	Bardzo ważne	Przeciętna ocena*
Obniżenie przeludnienia	3%	3%	38%	21%	35%	2.8
Obniżenie kosztów	0	3	24	31	41	3.1
Ukaranie przestępcy	21	14	45	21	0	1.7
Ochrona społeczeństwa	0	3	17	14	66	3.4
Odstraszenie od przyszłych przestępstw	0	0	0	21	79	3.8
Resocjalizacja przestępcy	0	0	3	38	59	3.6
Obniżenie recydywy	0	0	7	52	41	3.3
Rozładowanie niezadowolenia społecznego	11	11	32	32	14	2.3
* skala od 0 do 4; 0 – nie jest celem, 4 – bardzo ważne						

Źródło: A survey of intermediate sanctions, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

Niejednoznaczne wyniki dotyczą redukcji kosztów i ograniczenia przeludnienia. Szczególnie w tym drugim wypadku opinie były zdecydowanie podzielone i stany z największymi obozami dyscyplinującymi – Georgia i Nowy Jork – podkreślają zwłaszcza wagę problemu przeludnienia, w innych zaś nie był on tak istotny.

Większość respondentów za najmniej istotny aspekt uważa karanie przestępcy i rozładowanie publicznego niezadowolenia. Nikt nie uznał karania za czynnik bardzo ważny, a ponad jedna trzecia uznała go za relatywnie nieważny albo w ogóle skreśliła z kategorii celów. Opinie urzędników stanowych są zgodne z opiniami administratorów obozów dyscyplinujących (jednych i drugich bowiem poddano badaniom). Te grupy zawodowe jako najważniejsze cele obozów dyscyplinujących wymienili redukcję kosztów, zmniejszenie przeludnienia w więzieniach, przeciwdziałanie recydywie i ochronę społeczeństwa, natomiast za mniej ważne uznali karanie i rozładowanie publicznego niezadowolenia.

W sondażu badawczym zadano urzędnikom systemu karnego w Stanach Zjednoczonych pytanie, czy program stosowany w obozach dyscyplinujących

jest alternatywą dla więzień, inną formą warunkowego zwolnienia lub rodzajem zawieszenia kary. Pracownicy wymiaru sprawiedliwości większości stanów, z wyjątkiem trzech: Massachusetts, Minnesoty i Nowego Jorku – charakteryzują obozy dyscyplinujące jako alternatywę dla więzień, sposób na resocjalizację skazanych. Minnesota i Nowy Jork określiły go jako formę wcześniejszego zwolnienia z kary, a tylko trzy stany: Georgia, Kansas i Missisipi widzą obozy dyscyplinujące jako alternatywę do warunkowego zawieszenia kary izolacyjnej.

Kryteria rekrutacji do obozów dyscyplinujących zapewniają, że osiągają one swoje cele, gdyż eliminują przestępców, którzy nie będą w stanie sprostać wymogom dyscypliny i reżimu tej instytucji. Nie są bowiem przyjmowani przestępcy szczególnie niebezpieczni, gdyż wiązałoby się to z koniecznością podwyższenia poziomu zabezpieczeń i ochrony. Większość obozów dyscyplinujących rekrutuje przestępców zdrowych i młodych, nieagresywnych i dotychczas niekaranych¹⁸. Od 1993 r. (tabela 3) większość obozów dyscyplinujących skupia się na przestępcach zgłaszających się ochotniczo, sprawnych fizycznie i umysłowo.

Przeważająca liczba obozów dyscyplinujących dla dorosłych ogranicza się do młodszych przestępców, choć granica wieku ulega zmianie w jedną i drugą stronę. Sześć stanów (Kolorado, Georgia, Kansas, Maryland, Północna Karolina i Tennessee) stosuje wyższe limity wieku, Kolorado, Kansas i Wirginia przyjmują natomiast młodszych przestępców. Aktualnie ten rodzaj kary pośredniej wykonuje się wobec przestępców starszych powyżej 25 lat, zaś w 12 stanach wobec przestępców powyżej 30 roku życia; pięć stanów nie stosuje żadnych ograniczeń wiekowych.

Analizując kryteria przydatności obozów dyscyplinujących, stwierdzić należy, że pewne z nich decydują się na przyjmowanie przestępców popełniających zbrodnie. Tylko 28% stanów ogranicza się do przestępców, którzy złamali prawo po raz pierwszy, kolejne 17% stanów ogranicza przyjmowanie do obozów przestępców z pierwszym wyrokiem kryminalnym za ciężkie przestępstwo, a 31% przyjmuje przestępców bez uprzedniej karalności. Jakkolwiek 14 z 29 stanów (48%) zastrzega się, że klientami tych instytucji mogą być przestępcy, którzy nie są agresywni, choć każdy stan ma swoją własną definicję, co to znaczy nieagresywny przestępca, to dopuszczają jako podopiecznych obozów sprawców napadów rabunkowych II stopnia, sprawców uszkodzeń ciała oraz przestępców narkotykowych.

¹⁸ D. Parent, Shock incarceration..., *op. cit.*

Tabela 3. Kryteria przyjmowania do stanowych obozów dyscyplinujących

Stan	Władze umieszczające	Wiek	Ograniczenia								Cele specyficzne	
			Przestępcy nieagresywni	Pierwsze przestępstwo	Pierwsze zabójstwo	Przestępcy nie notowani uprzednio	Minimalny wyrok (w latach)	Maksymalny wyrok (w latach)	Ochotnicze programy	Odrzucenie przestępców niepełnosprawnych	Przestępcy narkotykowi	Naruszenie zwolnień warunkowych
Alabama	Sędzia	–	1)	•	•	•	1	15				
Arizona	Sędzia i władze więzienne	18–25	1)	•			1	7	• ⁷⁾	•		•
Arkansas	Władze więzienne	–	• ⁵⁾	•	•	•	1/2	10	•	•		
Kalifornia	Władze więzienne	–	•	•			1	3	•	•		
Kolorado	Władze więzienne	poniżej 30	•				–	–	•			
Floryda	Sędzia	15–24	•	•	•	•	1	10		•		
Georgia	Sędzia i władze decydujące o zwolnieniu warunkowym	17–35 ²⁾	• ⁴⁾				3/4 ⁴⁾	10 ⁴⁾	• ⁴⁾	• ⁸⁾	•	•
Idaho	Władze więzienne za zgodą sędziego	powyżej 15	1)				1	do-żywo-cie	•		•	
Illinois	Władze więzienne za rekomendacją sędziego	17–29	1)			•	1	5	•	•	•	
Kansas	Sędzia i władze więzienne	16–27	•				1	3	•	•	•	•
Luizjana	Sędzia, władze więzienne i komisja zwolnień warunkowych	17–39	1)				1	7	•	•		
Maryland	Władze więzienne	16–36	•				3/4	10	•	•	•	•
Massachusetts	Władze więzienne	17–40					–	2	•		•	
Michigan	Sędzia i władze więzienne za zgodą sędziego	poniżej 25 ³⁾	1)				1	–	•	tylko upo-śle-dzeni fizycz-nie		•
Minnesota	Władze więzienne	–	•				2 i 1/3	4 i 1/2	•	tylko upo-śle-dzeni umy-słowo	•	
Missisipi	Sędzia	–	1)			•	–	opró-cz do-żywo-cia		•		

Nevada	Sędzia	powyżej 18	•				1	–		•	•	•
New Hampshire	Władze więzienne za zgodą sędziego	18–30	•				2	4	•	•		
Nowy Jork	Władze więzienne za zgodą sędziego	16–35	•			•	–	zwolnienie warunkowe dostępne w 3 latach	•	•	•	
Płn. Karolina	Sędzia	16–26					–	–	•	•	•	•
Ohio	Władze więzienne	18–25	•	•	•		1	5	•	•	•	
Oklahoma	Władze więzienne	18–22 ³	•				–	5			•	
Pensylwania	Władze więzienne	18–35	1)	•	•		2 i 1/2	5	•	tylko upośledzeni umysłowo	•	
Płd. Karolina	Sędzia i władze więzienne	17–29	1)	•		•	1/4	8	•			
Tennessee	Władze więzienne	18–35	•				1	66		•	•	
Teksas	Sędzia	17–25					1	10		•		
Wirginia	Sędzia	15–24	5			•	–	20	•	•	•	•
Wisconsin	Władze więzienne	18–30	5				–	–	•	•	•	
Zach. Wirginia	Sędzia	17–25	5			•	–	–	•	tylko upośledzeni fizycznie	•	•
Liczba stanów z tymi zastrzeżeniami		24	14	8	5	9	20	23	22	24		

- 1) niektóre czyny kryminalne są wyłączone, ale nie wszystkie ciężkie przestępstwa
- 2) 17–35 lat odnosi się do zwykłych obozów dyscyplinujących, limit od 17–30 lat odnosi się do obozów dyscyplinujących dysponujących możliwością zwolnienia warunkowego. Nie ma limitów wieku dla centrów poprawczych
- 3) nie ma limitów dla więźniów
- 4) tylko dla programu przeznaczonych dla więźniów, pozostałe nie mają limitów
- 5) chyba że są skazani przez sędziego
- 6) limity odnoszą się tylko do obozów dyscyplinujących dysponujących możliwością zwolnienia warunkowego
- 7) limit odnosi się tylko do więźniów przystępujących do programu.

Źródło: A survey of intermediate sanctions, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

Innym czynnikiem branym pod uwagę przy kwalifikowaniu przestępców do obozów jest wysokość wyroku (23 z 29 stanów stosuje to kryterium). W 10 stanach maksymalnym dopuszczalnym wyrokiem jest 6 lat. Długość

wyroku ma takie samo znaczenie, co kategoria popełnionego przestępstwa. W rzeczywistości kryteria selekcji są tak różnorodne, że trudno jednoznacznie określić profil przestępców trafiających do obozów dyscyplinujących.

Dane osobowe określające sylwetkę kryminalną przestępcy umieszczanego w obozach dyscyplinujących, są zróżnicowane w zależności od ośrodka:

- I tak np. podczas pierwszych 25 miesięcy istnienia obozu dyscyplinującego na Florydzie typowy więzień, wstępując do niego, miał 19 lat, najczęstszymi przestępstwami, jakimi legitymowali się więźniowie, były napady, rabunki, przestępstwa narkotykowe; jeden na czterech z nich był winny naruszenia zasad warunkowego zwolnienia. Przeciętnie więźniowie byli skazani na sześć lat pozbawienia wolności. Mimo że w tym obozie nie przyjmowano recydywistów, było kilka takich przypadków (Floryda Department of Corrections, 1990);
- W 1990 r. w Specjalnym Programie Alternatywnym (*Special Alternative Incarceration Program – SAI*) w Georgii przestępcy to osoby pomiędzy 17 a 25 rokiem życia i nie karani uprzednio jako pełnoletni. Przeciętna wieku podopiecznych obozu dyscyplinującego wynosiła 22,5 lat, 81% miało 22 lata i mniej; 26% popełnionych przez nich przestępstw to czyny narkotykowe, a 15% stanowiły zachowania szczególnie brutalne. Wszyscy uczestnicy to mężczyźni. Aktualnie do ośrodka tego mogą być kierowani przestępcy do 30. roku życia z wyrokami do 10 lat pozbawienia wolności;
- Program w Południowej Karolinie ograniczał wiek uczestników do 26 lat (obecnie do 30 lat). Przestępcy dopuszczeni do programu obozu dyscyplinującego pomiędzy czerwcem 1990 r. a październikiem 1991 r. mieli przeciętnie po 20 lat (79% to 22 lata i mniej). 80% ich przestępstw to napady, kradzieże i posiadanie lub handel narkotykami. Napaści i rabunki to około 10% przypadków (South Karolina State Reorganization Commission, 1991);
- Stan Nowy Jork nie dopuszcza przestępców starszych lub winnych przestępstw brutalnych jako podopiecznych obozów dyscyplinujących. Kryteria tego stanu kwalifikują głównie do tych ośrodków sprawców przestępstw narkotykowych. W 1993 r. klientami tych ośrodków w 72% byli mężczyźni i w 28% kobiety. Połowa przestępców popełniła czyny kryminalne po raz drugi, a 70% mężczyzn i 90% kobiet miało 21 lub więcej lat (Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993).

Postanowienia o umieszczeniu w obozach dyscyplinujących wydawane są przez sędziów skazujących lub stanowe władze więzienne. Tak jest w 19 stanach, z czego w 11 z nich decydują o tym więzienne władze stanowe, a w 8 sędziowie. W innych przypadkach skierowania do obozów dyscyplinujących pochodzą od sędziów, którzy czynią to w porozumieniu z organami więziennymi. W dwóch stanach biorą w tym udział organy wymiaru

sprawiedliwości decydujące o warunkach zwolnienia. Sędziowie decydują zatem o umieszczaniu w obozach podczas wyrokowania, zaś administracja więzień w fazie wykonywania kary w zakładach penitencjarnych.

Obozy dyscyplinujące jako kary średniej mocy w swoich indywidualnych programach resocjalizacyjnych podkreślają doniosłe znaczenie wojskowego stylu, dyscypliny i reżimu wychowawczego w uzyskiwaniu pozytywnych efektów przywracania przestępców do życia w społeczeństwie oraz nauczania ich poszanowania i przestrzegania obowiązującego prawa.

O pozytywnej adaptacji skazanych przebywających w obozach świadczą fakty, iż:

- przestępcy zakwalifikowani do obozów dyscyplinujących to osoby stosunkowo młode i gotowe zerwać z karierą kryminalną w przypadku wyuczenia się społecznie akceptowanych norm postępowania;
- skazani nie posiadają społecznego poczucia bezpieczeństwa i powszechnej akceptacji w wyniku braku sukcesów w wykształceniu i aktywności zawodowej i tym samym uzyskują uznanie w środowisku przestępczym;
- umieszczeni w obozach nie mają samodyscypliny wewnętrznej, szacunku dla władzy ani motywacji do ponoszenia odpowiedzialności za swoje czyny;
- intensywny program resocjalizacyjny wsparty na metodach wojskowych może wyeliminować te braki. Jak poborowi w jednostkach wojskowych, przestępcy umieszczeni w obozach dyscyplinujących mają szansę wyuczyć się samodyscypliny, odpowiedzialności za własne wybory, pracy na rzecz grupy, poczucia własnej wartości, co może stać się dla nich początkiem nowego stylu życia akceptującego reguły funkcjonowania w zorganizowanym społeczeństwie¹⁹.

Krytycy programu wojskowego obozów dyscyplinujących twierdzą, że uczy on tylko jak walczyć i zdobywać prawa i że jest zaledwie początkowym etapem długiego okresu przywracania przestępców do życia w społeczeństwie, tak jak wojskowe obozy są tylko wstępnym treningiem dla żołnierzy²⁰. Zwolennicy idei tej instytucji podkreślają fakt, że obozy o charakterze wojskowym i karnym są do siebie bardzo podobne, gdyż wojskowe obozy dyscyplinujące uczą podstaw dyscypliny, odpowiedzialności i poczucia własnej wartości, a zatem karne obozy dyscyplinujące spełniają te same cele²¹.

¹⁹ T. Hengesh, Think of boot camps as a foundation for change, not an instant cure, *Corrections Today*, October 1991.

²⁰ D. L. MacKenzie, D. Parent, Shock incarceration and prison crowding in Louisiana, *Journal of Criminal Justice* 1991, nr 19.

²¹ T. Hengesh, Think of boot camps..., *op. cit.*

4. Cechy obozu dyscyplinującego

a) Lokalizacja. Większość znajduje się razem z innymi instytucjami karnymi np. większymi więzieniami lub w ich pobliżu. 10 stanów posiada obozy dyscyplinujące usytuowane osobno. Georgia posiada obydwa typy, te niezależnie działające i działające z więzieniami. Lokalizacja w pobliżu innych instytucji karnych pozwala na korzystanie z istniejących zasobów materialnych, co redukuje koszty. Jeżeli obóz dyscyplinujący funkcjonuje na terenie zakładu karnego, to oddziela się więźniów obu jednostek i nie pozwala na ich wzajemne kontakty²².

b) Struktura militarna i dyscyplina. Struktura militarna jest istotową cechą charakteryzującą program obozu, zaś zróżnicowaniu podlega procedura i praktyczny sposób realizacji działań.

Obecnie nie ma dokumentacji opisującej rzeczywiste metody działania i ich zróżnicowanie na terenie istniejących obozów dyscyplinujących, co jest źródłem licznych kontrowersji. Więzienne obozy dyscyplinujące są oskarżane o stosowanie metod już zarzuconych w wojsku, jako nieskutecznych i szkodliwych, np. surowe traktowanie, fizyczna, ciężka praca²³. Może być to regułą w stosunku do zaledwie kilku obozów dyscyplinujących, ale nie stałą praktyką dla całego systemu penitencjarnego. Większość programów resocjalizacyjnych w tego typu instytucjach karnych w założeniu nie stosuje metod i sposobów, które mogłyby naruszać godność i autonomię jednostki (np. Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993; Maryland Division of Correction, 1990).

Respondenci ankiety American Institutes for Research zapytani zostali o cechy reżimu wojskowego, jakie zawierają programy realizowane w obozach dyscyplinujących. Tabela nr 4 ukazuje właściwości systemu wojskowego, które stosowane są w tego typu instytucjach karnych.

Każdy stanowy obóz dyscyplinujący wsparty jest na następujących zasadach życia paramilitarnego: formalnej dyscyplinie, umieszczaniu podopiecznych w zabudowie barakowej, zatrudnianiu w obozach instruktorów musztry, rozmieszczaniu pensjonariuszy w plutony oraz organizowaniu ceremonii pożegnalnych w sytuacji opuszczania obozów.

Większość obozów zaadaptowało niektóre sposoby karania wykonywane w jednostkach wojskowych. 86% obozów stosuje takie środki dyscyplinujące, jak: pompki czy dodatkowa praca fizyczna, grupowe kary i nagrody. Mundury w stylu wojskowym są stosowane w mniej niż połowie stanów. Coraz częściej pojawia się też nowy element, tj. zakwaterowanie personelu w barakach i umundurowanie ich także na styl wojskowy.

²² D. Parent, Shock incarceration..., *op. cit.*

²³ M. Morash, L. Rucker, A critical look..., *op. cit.*

Tabela 4. Wojskowe cechy stanowych obozów dyscyplinujących dla dorosłych przestępców

Cecha	Programy o tych cechach (N = 29)	
	liczba	%
Zakwaterowanie w barakach	26*	90
Tytuły wojskowe (kapitan, sierżant)	29	100
Protokół wojskowy	29	100
Instruktorzy musztry	25**	86
Mundury dla personelu	22	79
Mundury dla uczestników	14	48
Grupowanie w plutony	25***	86
Kary natychmiastowe	25****	86
Nagradzanie i karanie grupowe	17	59
Karanie odosobnieniem lub karcerem	6	21
Publiczna ceremonia przy zakończeniu pobytu	24	83

* cztery stany nie stosują zakwaterowania w barakach we wszystkich swoich programach. Jeden stan zanotował użycie metalowych hangarów zamiast baraków

** ta cecha jest obecna tylko w dwóch z trzech programów obozów dyscyplinujących w Georgii

*** ta cecha jest obecna tylko w dwóch z trzech programów obozów dyscyplinujących w Georgii. Jest również obecna tylko w jednym z dwóch obozów dyscyplinujących w Illinois

**** tylko w dwóch z trzech programów obozów dyscyplinujących w Georgii

Źródło: A survey of intermediate sanctions, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

Większość stanów wykorzystuje cały zbiór cech militarnych do organizacji życia obozów. Tylko kilka stanów nie zaakceptowało większości takich cech o charakterze wojskowo-militarnym dla określenia programów resocjalizacji. Niektóre z najnowszych programów stosowanych w obozach w Kalifornii i Teksasie nie uwzględniają wymogów bezwzględnej dyscypliny wojskowej, a zwłaszcza stosowania fizycznych kar natychmiastowych oraz kar grupowych. Jednakże obozy w Teksasie, jak i Kalifornii uwzględniają system barakowy, zatrudniają instruktorów musztry, stosują tytuły wojskowe i protokół. Przykładem ekstremalnym jest obóz dyscyplinujący w Massachusetts, gdzie realizowane są wszystkie elementy programu militarnego w resocjalizacji skazanych. Publikacje naukowe oraz doniesienia prasowe dostarczają dodatkowych danych o adaptowaniu na grunt obozów dyscyplinujących takich cech życia militarno-wojskowego, jak: spartańskie warunki życia, apele po-

ranne, dokładny harmonogram zajęć, brak lub ograniczony dostęp do telefonu lub radia, ograniczone wizyty, marsze, musztra²⁴.

c) Programy dodatkowe. Pierwsze obozy dyscyplinujące w Georgii ograniczały się głównie do stosowania metod wojskowych i dyscypliny. Z biegiem czasu zaczęły jednak wprowadzać coraz bardziej zróżnicowane oraz urozmaicone programy wychowawcze i edukacyjne. I tak, zgodnie z badaniami przeprowadzonymi we wszystkich obozach stanowych, odnotowano, iż w 13 tego typu jednostkach karnych uwzględnia się zróżnicowane metody oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych, edukacyjnych i terapeutycznych.

Tabela nr 5 obrazuje rzeczywistą ofertę programów zindywidualizowanego oddziaływania na podopiecznych obozów. Wprowadzają one także zajęcia dotyczące rozwiązywania problemów alkoholowych i narkotykowych dla osób uzależnionych. Dziewięć z dziesięciu stanów stosuje programy edukacyjne. Połowa obozów prowadzi kursy przygotowawcze do aktywnej nauki zawodu. Dziewięć stanów uwzględniło elementy oddziaływań socjoterapeutycznych w plenerze, wymagających od podopiecznych tężyzny fizycznej oraz pracy grupowej i będących szansą na wyuczenie prospołecznych zachowań (program ROPES).

Wszystkie programy indywidualnego oddziaływania z wyjątkiem obozu w Idaho opierają się na pracy fizycznej skazanych i uwzględniają ćwiczenia rozwoju kondycji zdrowotnej. Elementy te stanowią część szerszego programu oddziaływań dyscyplinujących i mają duże znaczenie, gdyż wydatkowane są na rzecz środowiska, otwartego społeczeństwa i dostarczają tym samym pozytywnych wzmocnień, prawidłowej motywacji do uczciwej pracy osobom poddanym tej terapii.

d) Zróżnicowanie programów. Organizatorzy i wykonawcy obozów dyscyplinujących wypowiedzieli się na temat rozmiarów i znaczenia poszczególnych składników wydatkowanych działań w ramach stosowanej strategii, tj.: dyscypliny, musztry, pracy fizycznej, ćwiczeń kondycji zdrowotnej, edukacji, oddziaływań terapeutycznych różnego typu oraz kursów zawodowych.

Wyniki badań ilustruje tabela nr 6. Ponad połowa stanów poświęca co najmniej połowę dnia na praktyczne nauczanie dyscypliny wojskowej, musztrę, treningi siłowe; zaś mniej niż 20% obozów dyscyplinujących we wszystkich stanach odchodzi od dominacji tychże ćwiczeń. One zajmują przeciętnie 10–19% i rzadko dochodzą do 1/3 budżetu wszystkich praktycznych oddziaływań. Najbardziej zróżnicowana jest liczba godzin poświęconych na edukację, trzy stany poświęcają temu problemowi połowę lub więcej czasu w ciągu

²⁴ T. Appleby, Prison alternative saving millions, State official says, Globe and Mail, Toronto, ONT, March 1993; S. Frank, Oklahoma camp stresses structure and discipline, Corrections Today, October 1991; T. W. Waldron, Boot camp prison offers second chance to young felons, Corrections Today, July 1990.

dnia, 10 ogranicza się od 1/3 do 1/2 dnia, 11 poświęca tym problemom od 1/5 do 1/3 czasu w ciągu dnia.

Tabela 5. Rodzaje programów indywidualnego oddziaływania na skazanych w stanowych obozach dyscyplinujących dla dorosłych

Charakterystyka	Program posiadający te zajęcia (N = 29)	
	liczbowo	w %
Wojskowa musztra i dyscyplina	29	100
Praca fizyczna	28	97
Programy ćwiczeń fizycznych i kondycyjnych	28*	97
Zajęcia w plenerze (pokonywanie przeszkód)	9**	31
Programy wychowawczo-terapeutyczne stosowane wobec narkomanów i alkoholików	29	100
Inne programy resocjalizacyjne (opiekuńcze, wychowawcze)	24	83
Edukacja	26	90
Przysposobienie do zawodu	15	52

* ta cecha jest obecna tylko w dwóch z trzech programów obozów dyscyplinujących w Georgii

** ta cecha jest obecna tylko w dwóch z trzech programów obozów dyscyplinujących w Georgii

Źródło: *A survey of intermediate sanctions*, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

Wyjątkiem jest Pensylwania i Południowa Karolina. W Pensylwanii 70% czasu poświęca się na realizację programów edukacyjnych, 20% na treningi siłowe, 10% na musztrę oraz ciężką pracę fizyczną. Przeciwnie jest Południowa Karolina, gdzie 10% czasu zajmuje edukacja, 10% trening fizyczny i 80% dyscyplina wojskowa i praca na rzecz społeczeństwa.

Większość obozów stanowych poświęca zajęciom edukacyjnym, terapeutycznym i wojskowym tę samą ilość czasu – Karolina, Massachusetts, Minnesota, New Hampshire, Nowy Jork, Ohio i Wisconsin. Wszystkie one z wyjątkiem Nowego Jorku w ciągu ostatnich dwóch – trzech lat zaczęły kłaść zdecydowany nacisk na preferowanie oddziaływań edukacyjnych i terapeutycznych. Porównując szczegółowe dane zaświadczone o organizacji życia obozów dyscyplinujących, można postawić zasadniczą tezę, iż pensjonariusze tych instytucji karnych spędzają zasadniczo więcej czasu na resocjalizacji niż osadzeni w tradycyjnych zakładach penitencjarnych²⁵.

²⁵ D. L. MacKenzie, *Boot camp prisons: Components, evaluations, and empirical issues*, Federal Probation 1990, nr 54 (3).

Tabela 6. Zróżnicowanie programów w stanowych obozach dyscyplinujących

Proporcje zróżnicowania programu dziennego	Czas poświęcony na:					
	zajęcia wojskowe		ćwiczenia kondycyjne		edukacja i resocjalizacja (opieka, wychowanie, terapia)	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
50% lub więcej	14	52	0	0	3	11
33–49%	9	33	3	11	11	41
20–32%	3	11	8	30	10*	37
10–19%	1	4	13**	48	3	11
więcej niż 10%	0	0	3	11	0	0
Ogółem***	27	100	27	100	27	100

* obozy dyscyplinujące w Georgii dla więźniów i dla przestępców pod nadzorem kuratorskim należą do tej kategorii. Programy w centrach poprawczych poświęcają 1/3 swojego czasu na zajęcia doradczo-wychowawcze

** obozy dyscyplinujące w Georgii dla więźniów i dla przestępców pod nadzorem kuratorskim należą do tej kategorii. Programy w centrach poprawczych nie przewidują zajęć kondycyjnych

*** dwa stany nie dostarczyły żadnych danych

Źródło: A survey of intermediate sanctions, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

e) Długość programu. Przeciętna długość pobytu w obozie wynosi od 90 do 120 dni. Nowy program w Minnesocie trwa 180 dni, tak samo w sześciu innych stanach. W Kalifornii jeden z programów – najnowszy – trwa 10 miesięcy. Jednak przeciętna długość pobytu w obozie dyscyplinującym wynosi w tym stanie od 90 do 120 dni. Tylko Oklahoma ma program krótszy niż 90 dni, ale inne programy w tym stanie trwają do sześciu miesięcy. Sondaż wykazuje, że w 70% stanów istnieje w pewnych okolicznościach możliwość przedłużenia pobytu. W Wyoming pobyt może zostać przedłużony do roku, w Idaho o sześć miesięcy (większość stanów może przedłużyć pobyt skazanych o 30–60 dni).

Większość przedłużeń jest spowodowana brakiem stwierdzonych postępów w resocjalizacji skazanych. W Michigan warunkiem przedłużenia mogą być problemy zdrowotne podopiecznych. Jeden ze stanów przedłuża uczestnikom pobyt, aby dać im czas na znalezienie stałego miejsca zamieszkania (South Karolina State Reorganization Commission, 1992). Praktyka ta rozpowszechnia się w większości obozów dyscyplinujących dla przestępców młodocianych.

Zbyt długie przetrzymywanie przestępców powoduje zablokowanie miejsc dla innych potencjalnych uczestników i koszty pobytu w tych instytucjach są wyższe. W związku z tym, niektóre obozy stanowe, np. w Południowej Karolinie i Nowym Jorku, opracowały dokładne wytyczne, komu i za co przysługuje przedłużenie (South Karolina State Reorganization Commission, 1992).

W obozie dyscyplinującym w stanie Nowy Jork od 1991 r. nie daje się przedłużyć skazanym, którzy dopuścili się ataków na personel lub współwięźniów (Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993).

Około 2/3 stanów pozwala przestępcom na zrezygnowanie z programu obozu dyscyplinującego. Generalnie obozy, które wymagają ochotniczego zgłaszania się, pozwalają na wcześniejsze ich opuszczanie, choć w sześciu stanach, jeśli przestępca został zakwalifikowany na pobyt w obozie dyscyplinującym, to nie może go wcześniej opuścić. Missisipi i Georgia to jedyne stany, w których więźniowie są umieszczani w tego typu instytucjach karnych nie na ochotnika i mogą je dobrowolnie opuścić.

W 21 stanach przestępcy, którzy nie radzą sobie w obozie dyscyplinującym lub rezygnują z pobytu, wracają do więzień. W pozostałych siedmiu stanach i w dwóch obozach w Georgii nie stosuje się tej bezwarunkowej reguły.

f) Pomoc postpenitencjarna dla uczestników obozów dyscyplinujących. W odpowiedzi na krytykę paramilitarnego reżimu panującego w zakładach karnych, zwolennicy obozów dyscyplinujących podkreślają, że nie jest on jedynym sposobem na osiągnięcie celów poprawczych kary²⁶. Tak jak szkolenia wojskowe jest on etapem wstępnym do dalszej pracy reedukacyjnej ze skazanymi.

Od 1993 r. 14 stanów uznało, iż w stosunku do osób opuszczających obozy dyscyplinujące powinien być stosowany intensywny nadzór spełniający rolę zorganizowanej pomocy postpenitencjarnej. Pozostałe stany określiły, że poziom tegoż nadzoru będzie taki sam jak dla innych przestępców lub różnicować się powinien w zależności od indywidualnych przypadków.

Przykładem zorganizowanego systemu oddziaływań postpenitencjarnych jest program nowojorski, który zyskał określenie w literaturze jako szokowy. Jest to bardzo szczegółowo opracowany system działań przeznaczony dla 2/3 uczestników obozów wracających do Nowego Jorku. Dwuosobowe drużyny oficerów probacyjnych kontrolują przez sześć miesięcy 38 osób zwolnionych, po czym kontynuują zindywidualizowaną opiekę kuratorską. Opuszczający obozy dyscyplinujące otrzymują także, jeśli tego wymagają, zakwaterowanie do 90 dni, pomoc w zatrudnieniu, kursy edukacyjne organizowane przez lokalne agencje, z którymi zawierane są kontrakty (Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993).

Kalifornia także zgłosiła szczegółowy program interwencji kuratorskiej w fazie postpenitencjarnej. Opuszczający obóz dyscyplinujący są umieszczani na 60 dni w instytucji typu internatowego, a następnie przez 120 dni są poddawani pracy kuratora, który stosuje zróżnicowane metody oddziaływań resocjalizacyjnych. W Georgii zaś, opuszczający obóz dyscyplinujący przed

²⁶ T. Hengesh, Think of boot camps..., *op. cit.*

przejściem pod tradycyjną kontrolę kuratora przechodzą 3-miesięczny okres intensywnej probacji oparty na działaniach opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych.

5. Obozy dyscyplinujące dla dorosłych prowadzone przez władze lokalne

J. Austin i M. Bolyard²⁷, badacze National Council on Crime and Delinquency (NCCD – Krajowej Rady Przeszypczosci i Jej Zapobiegania), stwierdzają, że ze względu na przepełnienie więzień władze lokalne zaczynają coraz bardziej interesować się organizowaniem obozów dyscyplinujących na swoim terenie.

Sondaż NCCD z 1992 r. wykazał istnienie 10 lokalnych obozów dyscyplinujących w 5 stanach: Kalifornii, Luizjanie, Michigan, Nowym Jorku i Teksasie. Wszystkie są kierowane przez szeryfów lub okręgowe władze więzienne. Trzy z nich rozpoczęły działalność zanim jeszcze powstały stanowe obozy dyscyplinujące. W porozumieniu z Bureau of Justice Assistance powstały w 1993 r. dwa lokalne obozy dyscyplinujące w St. Louis i Cook Country w Illinois.

Lokalne obozy dyscyplinujące obejmują od 12 do 384 uczestników (największy i najmniejszy obóz dyscyplinujący jest zlokalizowany w Teksasie). Programy obozów lokalnych są znacznie zminimalizowane w stosunku do praktycznych działań stosowanych w obozach stanowych. Pięć z dziesięciu obozów przewidzianych jest dla około 50 podopiecznych. Klienci tych instytucji karnych stanowią zaledwie 3% całej populacji osób uwięzionych i obserwuje się niewykorzystywanie wszystkich miejsc pobytowych przez skazanych w lokalnych obozach dyscyplinujących.

Cele lokalnych obozów dyscyplinujących są tożsame z celami obozów stanowych i preferują oddziaływania resocjalizacyjne poprzez uwzględnianie elementów systemu wojskowego.

Lokalne obozy dyscyplinujące ukierunkowane są także na przyjmowanie skazanych kobiet. Dwa z dziesięciu są przeznaczone wyłącznie dla nich, a cztery mają charakter koedukacyjny. Większość lokalnych obozów decyduje się przyjmować przestępców nieagresywnych, uprzednio niekaranych, choć dopuszczają indywidualne przypadki z grupy przestępców odpowiadających za ciężkie zbrodnie. Niektóre kwalifikują skazanych, którzy naruszyli zasady warunkowego zwolnienia. Udział w obozach jest w przeważającej większości skierowań dobrowolny. Obozy lokalne ukierunkowane są także na umieszczanie niektórych przestępców z obozów stanowych. Przykładowo hrabstwo Travis w Teksasie odnotowuje, że podczas sześciu pierwszych

²⁷ J. Austin, M. Bolyard, The growing use of jail boot camps: the current state of the art (Draft), San Francisco, CA, 1992: National Council on Crime and Delinquency.

miesiący swojej działalności 3/4 uczestników obozu dyscyplinującego zostało przeniesionych z obozów stanowych²⁸.

To, co szczególnie różnicuje lokalne obozy od stanowych, to czas wykonywania tego środka karnego, gdyż lokalne obozy orzekane są na znacznie krótsze okresy. Standardowy pobyt w nich wynosi od 90 do 120 dni, choć bywają obozy, które decydują się na przedłużony cykl oddziaływań resocjalizacyjnych w wymiarze od 250 do 300 dni. Najkrótsze okresy przetrzymywania w tego typu instytucjach karnych sięgają od 5 do 50 dni. Pomimo tych stosunkowo niedługich okresów wykonywania umieszczeń w obozach lokalnych, są one nastawione na realizację celów generalnych sprowadzających się do resocjalizacji skazanych i tym samym ograniczenia powrotności do przestępstwa.

W siedmiu obozach lokalnych na dziesięć istniejących stosuje się intensywny nadzór kuratorski dla osób opuszczających obozy dyscyplinujące. W przeważającej większości skazani kontynuują na wolności pracę lub pobierają naukę zawodu i jest to obligatoryjny reżim stosowanego dozoru probacyjnego²⁹.

6. Obozy dla więźniów federalnych

Federal Bureau of Prisons (BOP – Federalne Biuro Więziennictwa) powołało do życia w 1991 r. obóz dyscyplinujący dla 120 mężczyzn i w połowie 1992 r. dla tej samej liczebności – drugi ośrodek federalny – dla skazanych kobiet (U.S. General Accounting Office, 1993).

Program stosowany w tych placówkach karnych trwa 180 dni i obejmuje skazanych głównie młodych sprawców za drobne przestępstwa, bądź skazanych wykazujących dodatnią prognozę kryminologiczną po odbyciu części kary w zakładach karnych. Środek ten może być także zastosowany do przestępców agresywnych, których umieszczenie w obozach stanowych lub lokalnych jest wykluczone. Znaczącą część populacji umieszczonych w obozach federalnych stanowią przestępcy narkotykowi oraz sprawcy szczególnie niebezpiecznych zbrodni³⁰.

Federalne obozy dyscyplinujące preferują wewnętrzną strukturę organizacyjną systemu wojskowego w postaci plutonu oraz dyscyplinę formalną wymuszającą porządek i ład od jego uczestników. Obozy te opierają się na

²⁸ P. M. Littleton, Project C.O.R.E.: Boot camp in the Travis Country jails, American Jails, Summer 1989.

²⁹ S. J. Caldas, Intensive incarceration programs offer hope of rehabilitation to a fortunate few: Orleans Parish Prison does an 'About Face', International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 1990, nr 34 (1).

³⁰ J. Klein-Saffran, Shock incarceration, Bureau of Prisons style, Research Forum 1991, nr 1 (3).

oddziaływaniu resocjalizacyjnym poprzez wykonywanie obowiązkowej pracy uczącej stałych nawyków, motywacji i potrzeby aktywności osobniczej. Pensjonariusze mają dostęp do zróżnicowanych kursów edukacyjnych, szkoleń przysposobienia zawodowego, terapii narkotykowych i alkoholowych. Uczą się też przyswajając umiejętności pozwalających na ich udany powrót do społeczeństwa (U.S. General Accounting Office, 1993).

Opuszczający obozy federalne w przeciwieństwie do zwolnionych z obozów stanowych nie są bezpośrednio zwalniani, ale muszą przejść okres przejściowy, charakteryzujący się stałą wydatkowaną pracą na rzecz społeczności otwartej oraz obowiązkowym nadzorem służb probacyjnych. Po udanym jego przebiegu, opuszczają obóz dyscyplinujący na stałe i przekazywani są pod doraźny dozór kuratora wykonywany na wolności.

7. Obozy dyscyplinujące dla nieletnich

Są one najnowszym wyzwaniem dla praktyki penitencjarnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki i aktualnie istnieje dziewięć tego typu instytucji karanych³¹. Najstarszy powstał w Orleans Parish w Luizjanie w 1985 r., dwa kolejne rozpoczęły swoją działalność w 1990 r., a trzy ostatnio otwarte obozy funkcjonują w Cleveland (Ohio), Denver (Kolorado) i Mobile (Alabama) i zostały założone przez Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention's.

Za wyjątkiem obozu w Alabamie, który posiada 25 miejsc dla dziewcząt, pozostałe są przeznaczone wyłącznie dla chłopców. Ogólna liczba miejsc w tych ośrodkach wynosi 956. Cztery z obozów przeznaczone są na 100 lub więcej osób (np. w Los Angeles działają dwa takie obozy dyscyplinujące). Kilka obozów jest mniejszych w porównaniu z tego typu placówkami dla skazanych dorosłych i tak najmniejszy z Denver ma 24 miejsca, a dwa inne po 30 miejsc.

Tak jak obozy dyscyplinujące dla dorosłych, te dla nieletnich przyjmują sprawców przestępstw dotychczas niekaranych bądź dopuszczających się czynów mniej agresywnych. Obozy dla młodocianych nie obejmują przestępców seksualnych, dokonujących przestępstw przy użyciu broni i szczególnie agresywnych. Większość obozów skupia nieletnich w wieku 15–19 lat, chociaż ośrodek w Missisipi przyjmuje przestępców bardzo młodych 10-letnich, a dwa obozy w Alabamie przeznaczone są dla 12–13-latków (tabela nr 7).

Cele obozów dyscyplinujących dla nieletnich są podobne do tych, które stawiają sobie analogiczne ośrodki dla dorosłych. Jeżeli w rankingu celów obozów dyscyplinujących dla dorosłych wychowywanie poprzez karanie dyscyplinarne znajduje się na niskiej pozycji, to w ośrodkach przeznaczonych dla młodych przestępców ten cel jest prawie całkowicie pomijany. Zasadniczym bowiem celem tychże placówek jest działalność resocjalizacyjna

³¹ J. T o b y, F. S. P e a r s o n, Appendix 1: Juvenile boot camps..., *op. cit.*

polegająca na eliminowaniu braków i nierówności w sferze norm i wzorów zachowań, rzutujących na postawy oraz styl życia na wolności osób nieletnich. Stan ten osiąga się za pośrednictwem działań mających charakter przedsięwzięć edukacyjnych, wychowawczych i terapeutycznych³².

Tabela 7. Główne cechy charakterystyczne obozów dyscyplinujących dla młodych przestępców

Program	Organ prowadzący	Rok rozpoczęcia	Pojemność	Długość programu (w dniach)	Limity wiekowe	Rodzaje przestępstw				Czas (%) poświęcony na*:		Rodzaj nadzoru po ukończeniu obozu
						prze- stępcy nie- groźni	pier- wsze noto- wa- nia	pier- sze aresz- towania	ochot- nicy	trening, praca, musztra	eduka- cja i terapia	
1. Intensywny obóz Chalkville – Alabama	Władze stanowe	1990	100**	30	12–18			•		36	64	zależy od ryzyka
2. Obóz dla młodzieży Mobile – Alabama	Władze okręgowe/ prywatne	1992	52	90	13–17	•	•	•		43	67	intensywny
3. Obóz LEAD – Kalifornia	Władze stanowe	1992	60	120	16–20		•		•	34	66	intensywny
4. Obóz dla przestępców narkotykowych w Los Angeles – Kalifornia	Władze okręgowe	1990	210	140	16–18					dane nie- do- stępne	dane nie- do- stępne	intensywny
5. Obóz Foxfire w Denver – Kolorado	Władze stanowe/ prywatne	1992	24	90	14–18	•				58	42	intensywny
6. Obóz Parafialny w Nowym Orleanie – Luizjana	Parafia	1985	275	zależy od wyroku	13–16					dane nie- do- stępne	dane nie- do- stępne	zwykle żaden
7. Obóz Resocjalizacyjny w Raymond – Missisipi	Władze stanowe	1992	175	168***	10–20					24	76	minimalny
8. Obóz w South Kortwright – Nowy Jork	Władze stanowe	1992	30	120	15–16			•	•	44	56	intensywny
9. Obóz Roulston w Cleveland – Ohio	Władze stanowe	1992	30	90	14–17				•	38	63	intensywny

* tylko dla programów w ankiecie Rotgersa (Institute for Criminological Research, 1992)

** zawiera 25 miejsc dla kobiet

*** przeciętny czas ukończenia

Źródło: A survey of intermediate sanctions, U.S. Department of Justice, Washington, DC, 1998: Office of Justice Programs, National Institute of Corrections

³² J. Bottcher, T. Isorena, Research design for the evaluation of LEAD (Draft), Sacramento, CA, 1993, California Youth Authority; K. McFate, C. Reed, Prisoners of the drug war, Focus, May 1992.

Okres pobytu w obozie dyscyplinującym ma być okazją zdobycia umiejętności potrzebnych do życia w społeczeństwie, wypracowania samodyscypliny, przyswojenia zasad etyki pracy i wyuczenia odpowiedzialności za swoje zachowanie.

a) Programy stosowane w obozach dyscyplinujących dla nieletnich. Czas stosowania tego środka to okres od 90 do 120 dni. Ośrodek w Alabamie dla młodych przestępców podejmuje działalność do 30 dni, zaś w Missisipi program obozu trwa do 180 dni. Istnieje możliwość przedłużenia pobytu w tych placówkach, ale nie dłużej niż o 30 dni. Wszystkie obozy dyscyplinujące dla nieletnich zbudowane zostały w oparciu o elementy struktur paramilitarnych, i tak: stosuje się protokół wojskowy, umundurowanie pensjonariuszy, zatrudnia się instruktorów musztry, osoby grupuje się w plutony, dopuszcza się natychmiastowe karanie dyscyplinarne lub karanie grupowe. Przestępcy w Mobile przebywają w barakach wojskowych, a plutony w Denver zgrupowane są w pawilonach przypominających zabudowę wojskową.

Najbardziej militarny charakter ma obóz w Denver, gdzie stosuje się karcer. Obecnie jest on rzadziej używany niż na początku powstania obozu. Dzień w Denver i Mobile zaczyna się od apelu i meldunku plutonów na wzór wojskowy. Metody stosowane w tych ośrodkach są uzależnione od dojrzałości jego uczestników. W Denver dopuszcza się zaledwie kilka osób poniżej 16 roku życia, gdyż uważa się, że program ten wymaga bardzo dużej odporności na stres i niewygody fizyczne ze strony jego uczestników.

Obozy dla nieletnich z wyjątkiem ośrodka w Orleanie wprowadzają obowiązkowe elementy pracy fizycznej. Uczestnicy obozów dyscyplinujących pracują w małych grupach i jednocześnie poddawani są edukacji szkolnej i zawodowej. Obozy otrzymują 450 dolarów od Agencji Rządowych za każdy dzień pracy uczestnika obozu, który także musi stale uzupełniać swoje kwalifikacje. Więźniowie zarabiają 10 dolarów dziennie, z czego zobowiązani są zapłacić częściowo zryczałtowane koszty pobytu.

Sondaż Rutgersa zwraca uwagę na fakt, że obozy dyscyplinujące dla nieletnich kładą szczególny nacisk na resocjalizację młodocianych przestępców, gdyż połowę czasu poświęca się na zajęcia edukacyjne i pracę terapeutyczną. Dwa z ośmiu obozów przyznają tym zajęciom 3/4 i więcej zorganizowanego czasu pracy.

Niektóre różnice pomiędzy obozami dyscyplinującymi dla dorosłych i nieletnich wynikają z dużego nacisku na edukację, która dominuje w tych ostatnich placówkach. Na naukę nieletnich poświęca się minimum trzy godziny dziennie, a większość obozów prowadzi także obowiązkowe kursy przysposobienia zawodowego. Obozy dyscyplinujące dla młodych przestępców charakteryzują się pracą polegającą na eliminowaniu nałogów będących często czynnikiem kryminogennych zachowań i tym samym organizuje się grupy

terapeutyczne w których prowadzi się sesje edukacyjno-lecznicze dla podopiecznych obozów.

b) Programy postpenitencjarne. Większość obozów zakłada ścisłą opiekę nad tymi, którzy je opuścili, poprzez wykonywanie intensywnego nadzoru probacyjnego³³. Nadzór probacyjny wykonywany jest przez służby kuratorskie i trwa nie mniej niż sześć miesięcy. Ponadto może on mieć charakter nadzoru intensywnego, który polega na kontrolowaniu zachowania tych osób przez kilku kuratorów. Wówczas młodzi przestępcy grupowani są w tzw. centra pobytowe, gdzie zobowiązani są do wypełniania określonych prac na cele społeczności lokalnej oraz innych działań związanych z realizacją konkretnych obowiązków edukacyjnych, leczniczych czy wychowawczych. Czas ich pobytu podlega ścisłej i stałej inwigilacji służb kuratorskich, wypełniających także zadania opiekuńcze i wspierających wysiłki podopiecznych.

Z danych dotyczących obozów organizowanych pod auspicjami Office of Juvenile and Delinquency Prevention's (OJJDP – Biuro do Spraw Przestępczości Nieletnich i jej Zapobiegania) wynikają następujące wnioski dotyczące organizacji pomocy postpenitencjarnej dla osób zwalnianych z obozów:

- W Denver młodzi przestępcy po opuszczeniu obozu uczęszczają do specjalnej szkoły prowadzonej przez społeczną agencję. Zajęcia w niej trwają sześć miesięcy i w tym okresie znajdują się pod opieką kuratorów. Wymagane jest też uczęszczanie na zajęcia terapeutyczne organizowane przez system instytucjonalny.
- W Cleveland absolwenci obozów muszą zgłaszać się do centrum dziennego przez sześć miesięcy, gdzie prowadzi się zajęcia socjoterapeutyczne, rekreacyjne oraz wychowania fizycznego. W związku z tym, że stwierdzono trudności w powrocie młodych przestępców do normalnych szkół powstała tam alternatywna szkoła zapewniająca całodobową opiekę i wyżywienie dla uczestników.
- W Mobile młodzież opuszczająca obozy dyscyplinujące jest kierowana na dziewięć miesięcy do jednego z siedmiu Klubów dla Chłopców i Dziewcząt działających w biednych dzielnicach miasta. Nieletni zobowiązani są zgłaszać się tam po zajęciach szkolnych według indywidualnego programu resocjalizacyjnego ustalonego przez opiekunów celem wzięcia udziału w zajęciach terapii alkoholowej, narkotykowej, zajęciach rekreacyjnych, edukacji i innych specjalistycznych ćwiczeniach.

³³ J. T o b y, F. S. P e a r s o n, Appendix 1: Juvenile boot camps..., *op. cit.*

6. Czy idea obozów dyscyplinujących sprawdza się?

W 1993 r. Dale Parent, dokonując oceny działania pierwszych 10 nowoczesnych obozów dyscyplinujących, stwierdził, że ciągle brak jest wystarczających danych na temat ich funkcjonalności i efektywności³⁴. Dotychczas, nie dysponuje się materiałami zawierającymi oceny pracy federalnych i stanowych obozów dla nieletnich, niemniej istnieją dane odnoszące się do stanowych obozów dla dorosłych. U.S. General Accounting Office w 1993 r. na podstawie wizyt w kilku obozach dyscyplinujących oraz sondaży badawczych stwierdziło, iż obozy dyscyplinujące przyczyniają się do zdecydowanej redukcji kosztów i przeludnienia, natomiast „czynnikiem ciągle nieznanym jest ich wpływ na recydywę”³⁵. Administracja 11 z 26 stanowych obozów dyscyplinujących wypowiedziała się, że ich programy w znacznym stopniu przyczyniły się do zmniejszenia przeludnienia w więzieniach. Nowojorski Departament Służb Więziennych stwierdził, że bez udziału obozów dyscyplinujących potrzebowałby o 1846 miejsc więcej na terenie więzień, zaś w Luizjanie oszczędność ta wynosi 154 miejsca³⁶. Większość stanów uważa, że koszt dziennego utrzymania w obozie dyscyplinującym jest taki sam lub nieco większy niż w tradycyjnym więzieniu. Na 16 stanów, które dokonały w 1993 r. finansowych porównań, 9 wykazało, że obozy dyscyplinujące są droższe, natomiast cztery, że kosztują tyle samo. Oszczędności w kosztach wynikają z tego, że osadzeni przebywają w obozach dyscyplinujących znacznie krócej.

Cztery stany – Nowy Jork, Georgia, Floryda i Luizjana – zanotowały wysokość oszczędności związanej z programami obozów dyscyplinujących (Nowy Jork dokonał oceny ostatnich pięciu lat). Nowy Jork szacuje oszczędności w wysokości 2,02 miliona dolarów na każdych 100 więźniów opuszczających obozy dyscyplinujące, co dotychczas daje sumę 124 milionów dolarów. Ponadto bez obozów dyscyplinujących musiałby zorganizować 1540 miejsc dodatkowych, co wiązałoby się z kosztami w wysokości 102 milionów dolarów (Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993). Do tego dodać należy 800 000 godzin przepracowanych przez podopiecznych na rzecz miasta w 1992 r. W ten sposób Luizjana zaoszczędziła 1,6 miliona dolarów rocznie, zaś Floryda 1,25 milionów dolarów w latach 1987–88.

Średni koszt utrzymania uczestnika w specjalnym obozie odosobnienia w Georgii wynosi 5219 dolarów na osobę, w porównaniu z kwotą od 7913

³⁴ D. Parent, *Shock incarceration...*, *op. cit.*

³⁵ ABA panel finds justice system does not reflect crime trends, *Criminal Justice Newsletter*, 19 January 1993.

³⁶ D. L. MacKenzie, D. Parent, *Shock incarceration and prison crowding in Louisiana*, *Journal of Criminal Justice* 1991, nr 19.

dolarów do 19 861 dolarów na osobę w zamkniętych instytucjach więziennych, co stanowi dużą oszczędność. Istnieją też tańsze sposoby, np. intensywny nadzór probacyjny, który kosztuje 2279 dolarów, albo umieszczenie w centrach przejściowych – 4279 dolarów na osobę³⁷.

Powyższe dane dotyczą instytucji stanowych, zaś koszty instytucji lokalnych i dla nieletnich nie są dotychczas znane; natomiast federalne obozy dyscyplinujące są o zbyt małym zasięgu, aby mieć wpływ na ogólny obraz kosztów (przebywa w nich bowiem tylko 0,5% wszystkich więźniów federalnych).

a) Czy obozy dyscyplinujące zmniejszają recydywę? Aby przekonać się, czy programy stosowane w obozach dyscyplinujących zmniejszają recydywę należałoby porównać więźniów obozów dyscyplinujących z tymi, którzy przebywają w tradycyjnych instytucjach więziennych. Porównanie to byłoby prawidłowe, wówczas gdy ocenialibyśmy grupy o tym samym profilu (tzn. podobny typ przestępców z regularnych więzień i z obozów dyscyplinujących). W rzeczywistości jest to praktycznie niemożliwe. Trzeba uwzględnić fakt, że podopieczni obozów dyscyplinujących charakteryzują się silniejszą motywacją do zmiany zachowania ze względu na korzyści płynące z pozytywnego ukończenia pobytu. Ponadto, sondaże badawcze zajmują się głównie uczestnikami obozów, którym udało się ukończyć pozytywnie pobyt, a pomijają tych, którzy z różnych powodów ponownie trafili do zakładów karnych na skutek nieudanego okresu przebywania w obozach.

Podsumowując, stwierdzić należy, iż brak jest wyraźnego dowodu na to, że recydywa wśród uczestników obozów dyscyplinujących jest mniejsza niż wśród osadzonych w zamkniętych instytucjach więziennych (MacKenzie i Souryal, 1991; MacKenzie i Parent, 1992; U.S. General Accounting Office, 1993).

W Georgii wynik porównań powrotów do przestępstwa jest wyraźnie korzystny na rzecz obozów dyscyplinujących. Recydywa była taka sama w przypadku uczestników obozów dyscyplinujących, jak i przestępców z centrów przejściowych, ale mniejsza niż tych, którzy przebywali na normalnym zwolnieniu warunkowym z zakładów karnych. Generalnie recydywa wśród uczestników obozów dyscyplinujących plasuje się między recydywą regularnych więźniów a recydywą osób poddanych warunkowemu zwolnieniu. Recydywa zaś zwolnionych z obozów dyscyplinujących jest taka sama, jak recydywa przestępców kierowanych do centrów przejściowych, ale mniejsza niż tych, którzy są pod intensywnym nadzorem. Zasadniczo w ciągu pięciu lat około połowa opuszczających obozy dyscyplinujące wróciło do więzień. Na Florydzie 25,3% z 281 uczestników obozów wróciło do więzień. Z grupy porównawczej z tradycyjnych więzień – 27,8%. Dane dotyczące

³⁷ G. T. Flowers, T. S. Carr, R. B. Ruback, *Special...*, *op. cit.*

recydywy skazanych za ciężkie przestępstwa dla porównywalnych instytucji karnych recydywy są podobne.

W obozach dyscyplinujących zanotowano więcej powrotów przestępców winnych wykroczeń, a mniej powrotów za naruszenie zasad warunkowego zwolnienia. Zauważono, że niektóre przestępstwa pojawiły się krótko po zwolnieniu (przeciętnie do 4 miesięcy). Dane te dotyczą obydwu analizowanych grup (tych, którzy ukończyli program obozu dyscyplinującego i zwolnionych więźniów). Natomiast wśród opuszczających obozy dyscyplinujące przypadki wykroczeń zdarzały się później po zwolnieniu, a więc być może obozy opóźniły lub wyeliminowały przypadki mniej poważnych przestępstw (Floryda Department of Corrections, 1990).

Analizując dane z Luizjany, nasuwa się wniosek, że wielu byłych uczestników obozów dyscyplinujących sprawia poważne kłopoty w adaptowaniu się do życia w społeczeństwie. Około 31% opuszczających tę instytucję karną złamało warunki nadzoru kuratorskiego, a 38% było aresztowanych ponownie³⁸.

W Nowym Jorku przeprowadzono trzyletnią katamnezę, która miała na celu porównanie grupy uczestników, którzy opuścili obozy dyscyplinujące i innych skazanych zwolnionych warunkowo z więzień. Porównawcze grupy to: 1) osoby zwolnione, które sprostawały wymaganiom obozów dyscyplinujących, lecz ponownie powróciły do zakładów karnych; 2) osoby spełniające kryteria kwalifikacji do obozu dyscyplinującego, ale nie wyrażające zgody na ich umieszczenie; 3) osoby usunięte z obozów za nieprzestrzeganie reżimu penitencjarnego. Skazani będący klientami obozów dyscyplinujących wypadają w badaniach lepiej niż osoby z trzech grup porównawczych, ale różnice nie są statystycznie znaczące. Po upływie 12 miesięcy 89% tych, którzy ukończyli obóz, nadal było na wolności, podczas gdy z grupy pierwszej i drugiej 85%, a z trzeciej 82%. Po upływie 36 miesięcy różnice są mniejsze, i tak: 51% uczestników obozów jest na wolności, 49% z pierwszej grupy i po 46% z drugiej i trzeciej. Badania dotyczące adaptacji społecznej kobiet – uczestniczek obozów dyscyplinujących zostały przeprowadzone po upływie 12 miesięcy od zakończenia pobytu. W okresie tym 93% kobiet, które ukończyły obóz, pozostawało nadal na wolności. W grupach kontrolnych odsetek ten był nieznacznie mniejszy i wynosił 88% dla grupy pierwszej i trzeciej oraz 90% dla drugiej grupy porównawczej.

Badacze zauważają, że w dłuższym okresie czasu osoby, które ukończyły program obozów dyscyplinujących, są w bardziej niekorzystnej sytuacji od osób z porównawczych grup. Większość z nich przebywa na warunkowych zwolnieniach i ryzykuje powrót do więzienia w razie naruszenia rygorów

³⁸ J. Shaw, D. L. MacKenzie, The one-year community supervision performance of drug offenders and Louisiana DOC-identified substance abusers graduating from shock incarceration, *Journal of Criminal Justice* 1992, nr 20.

okresu próby (Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993). Są też określone korzyści dla osób uczestniczących w programie obozów dyscyplinujących, i tak na przykład w stanie Nowy Jork wszystkie takie osoby są przydzielane do specjalnych programów pomocowych po zwolnieniu i tym samym radzą sobie znacznie lepiej w adaptowaniu się do warunków życia na wolności.

b) Czy obozy dyscyplinujące zmniejszają recydywę w jakiejś konkretnej grupie przestępców? Wymaga to bardziej szczegółowego zapoznania się ze strukturą przestępców biorących udział w programie obozu dyscyplinującego, zarówno tych, którzy ukończyli program, jak też tych, którym nie udało się go ukończyć. Wymaga to również porównania przypadków recydywy wśród byłych uczestników obozów, zarówno tych, którzy program opuścili, jak i tych, którzy odpadli.

Południowa Karolina odnotowała, iż w grupach przestępców kolorowych i związanych z narkotykami, którzy opuścili obozy dyscyplinujące, odsetek powrotów do przestępstwa jest niższy niż w populacji analogicznych grup przestępców nie poddanych rygorom tegoż środka karnego. I tak osoby kolorowe opuszczające obozy powracały w 63% przypadków ponownie do zakładów karnych, gdy ogólny wskaźnik recydywy dla tej populacji nie korzystającej z umieszczeń w obozach oscylował w granicach 75%. Ponadto, przestępcy narkotykowi w porównywalnych grupach wykazywali zdecydowanie korzystniejsze wielkości w zakresie recydywy i ich wkład wynosił 18% w stosunku do 32%. Także stan Floryda charakteryzuje się niższymi wskaźnikami powrotności do przestępstwa dla absolwentów obozów dyscyplinujących w grupie białych skazanych na krótkoterminowe kary (do 3 lat pozbawienia wolności) i posiadających 16–17 lat w dniu przestępstwa w zestawieniu z porównywalnymi grupami nie korzystającymi z tego typu instytucji karnej.

W stanie Luizjana badania kryminologiczne wykazały, że o niepowodzeniu obozów dyscyplinujących zaświadcza głównie niski wiek przestępców, ich karalność i pobyty w więzieniu w okresie adolescencji młodzieńczej, pozostawanie bez stałej pracy zawodowej i utrzymywanie się z nielegalnych źródeł finansowych. Przystosowanie do życia w społeczeństwie bez wyrobienia stałych nawyków akceptowania prawa, budowania rozwoju osobowego poprzez aktywność zawodową oraz uznawanie legalnej pracy zarobkowej za źródło utrzymania, jest w znacznym stopniu ograniczone.

Z sondaży i badań empirycznych dotyczących efektywności programów kontroli stosowanych jako próba oceny efektów działalności probacyjnej w stadium postpenitencjarnym wobec klientów obozów dyscyplinujących wynika, iż pozytywne rezultaty uzależnione są od: planowanego i stałego nadzoru kuratora, systematycznych kontaktów z podopiecznymi, elektronicznego monitoringu osób zwalnianych, przeprowadzanych testów na

obecność narkotyków i alkoholu oraz nakazu zamieszkiwania w jednym miejscu.

Badania osób opuszczających obozy dyscyplinujące w stanie Luizjana potwierdziły także, iż skazani legitymujący się dłuższymi wyrokami (skazani na kary izolacyjne powyżej 3 lat pozbawienia wolności oraz długoterminowe kary) wykazują większą motywację do poprawnego funkcjonowania w fazie przejściowej na wolności niż ich rówieśnicy skazani na krótkoterminowe kary izolacyjne. Zaangażowanie ich w programach pomocowych będących interwencją w sferze zabezpieczenia potrzeb rozwojowych jest prostym następstwem pozytywnej resocjalizacji przeprowadzonej w obozach dyscyplinujących. A zatem, adaptacja do społeczeństwa jest możliwa, gdy zmienia się system motywacji do celowości życia uporządkowanego w zgodzie z porządkiem prawnym. Obozy dyscyplinujące spełniają zatem cele edukacyjne i cele sojoterapeutyczne wyzwalając wewnętrzny potencjał u skazanych na zmianę dotychczasowego obrazu życia³⁹.

Jednym z fundamentalnych założeń obozów dyscyplinujących jest modelowanie u skazanych prospołecznych zachowań i wyrabianie nawyku posłuszeństwa wobec prawa. Kwestia ta była przedmiotem badań kryminologicznych, które zostały przeprowadzone w oparciu o sondaż młodocianych przestępców z obozów Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention's w Kalifornii. Badane osoby stwierdziły, iż pobyt w obozach dyscyplinujących pomógł im wyrobić samodyscyplinę i dał poczucie spełnienia oraz zadowolenia⁴⁰. Akceptowali strukturę wojskową obozów, dyscyplinę, uznając, iż powinna być surowsza. Jako pomocne uznali też zajęcia edukacyjne, choć z drugiej strony krytycznie wypowiadali się na temat surowych instruktorów i braku konsekwencji we wprowadzaniu zasad wychowawczych.

W stanie Luizjana nastawienie pełnoletnich więźniów do wykonywanego środka karnego na początku ich pobytu w obozach było pozytywne i z biegiem czasu stawało się coraz bardziej akceptujące, w przeciwieństwie do opinii osadzonych w tradycyjnych więzieniach, których stosunek zmieniał się na niekorzyść z upływem lat izolacji⁴¹.

Program obozu dyscyplinującego z Florydy wykazał duże sukcesy w podnoszeniu kondycji zdrowotnej więźniów w wyniku prowadzonych zajęć sportowych oraz fizycznym ćwiczeniom w zmilitaryzowanych grupach więź-

³⁹ D. L. MacKenzie, J. W. Shaw, C. Souryal, Characteristics associated with successful adjustment to supervision: A comparison of parolees, probationers, shock participants, and shock dropouts, *Criminal Justice and Behaviour* 1992, nr 19; D. L. MacKenzie, C. Souryal, Boot camp survey: Rehabilitation, recidivism reduction outrank punishment as main goals, *Corrections Today*, October 1991.

⁴⁰ J. Bottcher, Evaluating the Youth Authority's boot camp: The first five months, Paper delivered to Western Society of Criminology, Monterey, California, February 1993.

⁴¹ R. Martinson, What works? – Questions and answers about prison reform, *The Public Interest* 1974, nr 35.

niów. Dużą popularnością cieszyły się treningi siłowe, wojskowe musztry i specjalistyczne zajęcia oparte na formacjach paramilitarnych. Pozytywne efekty w pracy resocjalizującej przypisywano programom doradczym oraz działalności instruktorów terapii uzależnień (Floryda Department of Corrections, 1993).

Wykonawcy nowojorskiego programu obozów dyscyplinujących podkreślali doniosłe znaczenie zadań edukacyjnych w urabianiu sprawności osobowościowych osób umieszczanych. Skazani w stanie Nowy Jork mieli o stopień wyższe wyniki w matematyce i o cztery stopnie w czytaniu po upływie 6-miesięcznego programu (Nowy Jork State Department of Correctional Services, 1993). Ankieterzy zauważyli, że postępowanie w nauce umieszczonych w obozach wiązać należy ze znacznie szerszymi możliwościami ich późniejszego zatrudnienia na wolności w ramach programów pomocowych, aniżeli skazanych zwalnianych z zakładów karnych. W tym stanie zdawało egzaminy licealne 12,7 razy więcej skazanych z obozów dyscyplinujących niż w pięciu innych zakładach karnych mieszczących się na tym terenie.

W Nowym Jorku odnotowano także, że opuszczający obozy dyscyplinujące częściej pozyskują pracę i bardziej angażują się w działalność grup integrujących ze społeczeństwem. W 1992 r. 58% opuszczających obozy uzyskało stałą pracę w okresie sześciu miesięcy po zwolnieniu. W opisywanych wcześniej grupach porównawczych w okresie sześciu miesięcy po opuszczeniu instytucji penitencjarnych w pierwszej grupie stałą pracą zawodową legitymowało się 47%, w drugiej 32%, a w grupie trzeciej tylko 29%. Korzystnie prezentują się dane określające zaangażowanie skazanych opuszczających obozy w działalność grup integrujących ze społeczeństwem, gdyż 81% tych osób w porównaniu z 55% z porównywalnych środowisk potwierdza swoje uczestnictwo⁴².

Kolejnym pozytywnym aspektem obozów dyscyplinujących jest wysokie poczucie bezpieczeństwa, które one dają uczestnikom obozów. Absolwenci obozów generalnie stwierdzają, iż czują się bardziej bezpiecznie niż w zwykłych zakładach karnych i tym samym jest to okoliczność w sposób istotny ułatwiająca proces resocjalizacji oraz adaptowania się do warunków życia na wolności⁴³.

⁴² Boot camp for juvenile offenders: Constructive intervention and early support – Implementation evaluation final report, Institute for Criminological Research and American Institutes for Research. New Brunswick, NJ, 1992: Rutgers University.

⁴³ Boot camp procedures manual, Maryland Division of Correction, Baltimore 1990; Boot camp: A twenty-five month review, Florida Department of Corrections, Tallahassee, 1992.

7. Podsumowanie

Popularność obozów dyscyplinujących w Stanach Zjednoczonych Ameryki rośnie. Od 1993 r. do 1998 r. powstało co najmniej 69 stanowych i 15 lokalnych obozów dla dorosłych, działających w 29 stanach, a osiem innych stanów opracowało plany utworzenia placówek na swoim terenie w późniejszym okresie. Istnieje co najmniej dziewięć obozów dyscyplinujących dla nieletnich, a także 5 obozów dla przestępców federalnych.

Obozy dyscyplinujące służą realizacji wielu celów, które spełniać powinny środki penalne, tj.: ochrona społeczeństwa, resocjalizacja, redukcja recydywy, pomniejszanie kosztów utrzymania skazanych i przeludnienia zakładów penitencjarnych. Dwa ostatnie cele zyskują rangę dominujących dla większości obozów.

Wzrasta liczba obozów dyscyplinujących dla nieletnich, szczególnie dla osób dotychczas niekaranych bądź skazanych za drobne przestępstwa. Rozciągnięto granice wieku do 21 lat i rozbudowano ilość przypadków kwalifikowania do obozów, odstępując od wysokości kary za rodzaj skazania.

O umieszczeniu w obozie dyscyplinującym decydują zazwyczaj organy administracji penitencjarnej oraz sady orzekające. Obserwuje się znaczną dynamikę skierowań do obozów dyscyplinujących przez władze więzienne, co pozwala zredukować liczebność więźniów do granic pozwalających realizować efektywnie cele kary izolacyjnej. Zastosowany system reżimu wojskowego, wsparty na dyscyplinie formalnej, zakwaterowaniu skazanych w zabudowie barakowej, posługiwanie się ceremoniałem wojskowym oraz używanie stopni i odznaczeń, musztra i wykonywanie ciężkich prac fizycznych, ma wyrobić motywację i nastawienie skazanych do działalności resocjalizacyjnej stanowiącej podstawowe zadanie obozów dyscyplinujących.

Program działalności obozów dyscyplinujących skoncentrowany jest na resocjalizacji jego uczestników, głównie poprzez pracę edukacyjną i zajęcia terapeutyczne. Standardowy program obozu poświęca co najmniej połowę czasu na oddziaływanie bezpośrednie uczące norm i zasad poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie oraz na zajęcia psychoterapeutyczne zapewniające łagodzenie postaw agresywnych na zachowanie prospołeczne.

Okres stosowania tego środka karnego trwa od 3 do 6 miesięcy. Około 70% obozów stanowych i lokalnych umożliwia przedłużenie pobytu skazanym od jednego do dwóch miesięcy. Osoby, które nie dostosowują się do przestrzegania reżimu obozów bądź nie są w stanie sprostać obowiązkom dyscypliny wojskowej, są kierowane do zwykłych zakładów karnych. Połowa programów stanowych przewiduje, że opuszczający obozy dyscyplinujące poddawani są intensywnej probacji, która polega nadzorze kuratorskim oraz wypełnianiu przez osoby różnych zadań uzależnionych od indywidualnie opracowanych planów adaptacji środowiskowej. Jednodniowy koszt utrzy-

mania w stanowym lub lokalnym obozie dyscyplinującym jest znacznie niższy i wynosi co najmniej 1/3 ogólnych nakładów finansowych przeznaczonych na skazanych przebywających w tradycyjnych zakładach karnych.

Czy zatem idea obozów dyscyplinujących sprawdza się? Obozy dyscyplinujące mają potencjał zdolny zmniejszyć przeludnienie w zakładach penitencjarnych i koszty utrzymania skazanych, pod warunkiem że: są wystarczająco duże, przyjmują osoby legitymujące się wyrokami na długoterminowe kary izolacyjne, udaremniają uczestnikom obozów ponowny powrót do zakładów karnych. Przykładowe obozy stanowe i lokalne w Luizjanie i Nowym Jorku wykazały, że spełniły te warunki i tym samym w sposób znaczący zmniejszono przeludnienie więzień i obniżono koszty przeznaczone na utrzymanie infrastruktury penitencjarnej.

Obozy dyscyplinujące w porównaniu z klasycznymi instytucjami penitencjarnymi wykazują niższy odsetek powrotności do przestępstwa wśród klientów tych środków penalnych. A zatem, absolwenci obozów lepiej radzą sobie w społeczeństwie i proces ich adaptacji przebiega korzystniej aniżeli skazanych po odbyciu kar izolacyjnych w klasycznych więzieniach.

Badania kryminologiczne przeprowadzone na populacji uczestników obozów dyscyplinujących, którzy radzili sobie w okresie wykonywania kary średniej mocy i adaptowali się bezkonfliktowo do warunków życia na wolności, to osoby, które sprostały surowej dyscyplinie wojskowej w okresie próby i podlegały intensywnemu nadzorowi probacyjnemu w fazie pozwolnieniowej. Ta kategoria skazanych potencjalnie na większe szanse zerwać z dotychczasową karierą kryminalną i rozpocząć udany proces integracji ze społeczeństwem.

Zdecydowana większość skazanych uważa pobyt w obozach dyscyplinujących za doświadczenie pozytywne pomimo stosowania rygorów właściwych systemowi paramilitarnemu. Obozy dyscyplinujące są bezpieczniejszym środowiskiem dla odbywających kary niż normalne zakłady penitencjarne. Programy obozów pomogły uczestnikom poprawić stan zdrowia fizycznego, podnieść poziom wykształcenia, zdobyć kwalifikacje do wykonywania atrakcyjnej pracy zawodowej oraz powstrzymać się od nałogów w wyniku poddania się zajęciom psychoterapeutycznym. Te korzystne zmiany wśród absolwentów obozów są utwierdzone w okresie pozwolnieniowym jako efekt stosowania specjalistycznych programów opiekuńczo-pomocowych stanowiących składnik nadzoru probacyjnego.

Wyzwaniem dla obozów dyscyplinujących jest:

- pokonywanie niechęci przedstawicieli systemu wymiaru sprawiedliwości dla tej kary średniej mocy;
- dobór kadr i personelu do obozów jako wykwalifikowanych specjalistów z dziedziny resocjalizacji przy zastosowaniu reżimu wojskowego, rekrutujących się z innych środowisk aniżeli osób pracujących w więziennictwie;

- opracowanie właściwych kryteriów doboru do obozów;
- stwarzanie systemu opieki i pomocy przestępcom w powrocie do społeczeństwa w okresie pozwoleniowym przy wykorzystaniu dodatkowych środków nadzoru probacyjnego.